

21. Razgon A. M. Istoriko-revolutsionnye memorial'nye muzei i kommunisticheskoe vospitanie trudyashchikhsya // Rol' muzeev v kommunisticheskom vospitanii trudyashchikhsya. – M., 1966. – S.25–51.

22. Sbornik Khar'kovskogo istoriko-filologicheskogo obshchestva. Tom 14 / Pod red. E. K. Redina. – Kh.: Tipografiya «Pechatnoe delo», 1905. – 269 s.

23. Tkachenko M. I. Muzei Ukrainy pid chas Druhoi svitovoi viyny (1939–1945 rr.): avtořef. dys. ... kand. ist. nauk / M. I. Tkachenko; Kyiv. un-t im. T. Shevchenka. – K., 1996. – 23 s.

24. Firsov A. I. Putevoditel' po muzeju Geroya Sovetskogo Soyuza gvardii podpolkovnika Raynberga Ya. M. / A. I. Firsov. – Kh.: KhAI, 1980. – 14 s.

25. Khudozhn'o-memorial'nyy muzej I. Yu. Ryepina. Chuhuyiv: [putivnyk: per. z ros. / avt. tekstu M. V. Chernova]. – Kh.: Prapor, 1970. – 19 s.

26. Hudozhstvenno-memorial'nyj muzej I. E. Repina: putevoditel' / [avt. teksta G. B. Andrusenko]. – Kh.: Prapor, 1978. – 39 s.

27. Hudozhstvenno-memorial'nyj muzej I. E. Repina. – 2-e izd., dop. – Kh.: Prapor, 1983. – 56 s.

Petrik M. O., graduate student in the department of museum and monument studies, Kharkov State Academy of Culture (Ukraine, Kharkov), marina_11_10@mail.ru

The memorial museums in Slobids'ka Ukraine: historiographical and sources studies aspects

Analytical review of historiography and source base of research delineated the history of memorial museums of Slobids'ka Ukraine was conducted the author of the paper. The few works the pre-revolutionary period of the abovementioned problems had the introductory character, but from the history of museum study of that period they are rather valuable sources. The role of the Kharkiv Historical-Philological Society in establishing memorial museums noted in the article. The 20–50-ies XX century was characterized the lack of materials on the history of memorial museums in Slobids'ka Ukraine. With «museum boom» in 60–80-ies XX century the amount of scientific research on the subject, particularly the amount of popular science publications are increased. It is noted that since the independence of Ukraine the generalizing work on this subject has not appeared. History, development and activity of the memorial museums of Slobids'ka Ukraine quite fragmented are described.

Keywords: historiography, source studies, memorial museum, museum study, museum, Slobids'ka Ukraine.

Петрик М. А., аспирантка кафедри музеєзнавства і пам'ятниковедення, Харківська державна академія культури (Україна, Харків), marina_11_10@mail.ru

Мемориальные музеи Слободской Украины: историографический и источниковедческий аспекты

Осуществлен аналитический обзор историографии и очерчена источниковая база исследования по истории мемориальных музеев Слободской Украины. Немногочисленные работы дореволюционного периода, по обозначенной проблематике, имели ознакомительный характер, однако являются достаточно ценными источниками по истории музейного дела этого периода. В статье отмечается роль Харьковского историко-филологического общества в создании мемориальных музеев. 20–50-е гг. XX в. характеризовались отсутствием материалов по истории мемориальных музеев на Слободской Украине. С «музейным бумом» 60–80-х гг. XX в. значительно возрос и объем научных разработок по данной тематике, в частности, количество изданий научно-популярного характера. Констатируется, что за время независимости Украины обобщающей работы по данной проблематике так и не появилось, а история, развитие и деятельность мемориальных музеев Слободской Украины освещена достаточно фрагментарно.

Ключевые слова: историография, источниковедение, мемориальный музей, музейное дело, музей, Слободская Украина.

УДК 902:001.891(092):069–027.551(477.82)

Павлик О. В.,
аспірант, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет ім. Григорія
Сковороди» (Україна, Переяслав-Хмельницький),
archeolog1988@gmail.com

АРХЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ Ф. Р. ШТЕЙНГЕЛЯ, ЯК СПОСІБ ПОПОВНЕННЯ ФОНДІВ ГОРОДОЦЬКОГО МУЗЕЮ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧАСОПІСУ «АРХЕОЛОГІЧНИЙ ЛІТОПИС ПІВДЕННОЇ РОСІЇ»)

Йде мова про поповнення фондів Городоцького музею барона Ф. Р. Штейнгеля в кінці XIX ст., на основі відомостей, поданих в часописі «Археологічний літопис Південної Росії». У дослідженні розкрито основні

джерела надходження експонатів до музею та подані описи деяких з них, представлена широка географія місцевостей, з яких вони надійшли.

Городоцький музей і сам здійснював археологічні екскурсії, які мали на меті більш глибоко вивчити історію Волині та збагатити фонди. На основі дослідження зроблено висновок, що надходження експонатів до фондів було з кількох джерел: археологічні розкопки, організовані Ф. Р. Штейнгелем, пожертвування місцевими жителями та археологічними товариствами.

Ключові слова: експонат, колекція, музей, меценат, археологія, розкопки, Ф. Р. Штейнгель.

Створення музею та наповнення його експозицій є досить клопіткою справою навіть в сучасних умовах, оскільки держава не виділяє необхідних коштів для цих потреб, а приватні колекціонери жертвують найменш цінними та найбільш поширеними експонатами. Найцікавіші експонати у фонди музеїв надходять в результаті затримування контрабанди пам'яток старовини на кордоні.

Питанням наукової, зокрема і музейницької та археологічної діяльності Ф. Р. Штейнгеля у своїх дослідженнях займалися: І. О. Гуржій [5], Н. Р. Миронець [9; 10; 11], О. О. Марчук [8], І. В. Кузьміна [7], Л. Кожухар [6], О. Таран [12] та інші.

Метою статті є проведення дослідження археологічної та етнографічної діяльності Городоцького музею барона Ф. Р. Штейнгеля, в кінці XIX на початку XX ст., та його роботи по розширенню експозиції.

Актуальність проблеми визначається слабкою увагою з боку держави до розвитку історичної науки в Україні та музейництва зокрема. На основі дослідження можна значно покращити матеріальний стан музеїв за рахунок меценатів та власників приватних колекцій пам'яток старовини, а також за рахунок збільшення (за можливості) фінансування археологічних розкопок відповідними підрозділами музеїв у місцевості їх розташування.

У кінці XIX – на початку XX ст. відбулося значне посилення провідної ролі вчених, наукової інтелігенції та зацікавлених підприємців у створенні та діяльності столичних і провінційних музеїв, а також в організації нового типу незалежного загальнодоступного музею, що мав розвинуту систему громадських зв'язків, із спеціальною направленістю на просвітництво, поширення наукових знань. Ще однією важливою особливістю розвитку музейництва в цей період була організація потужної мережі місцевих музейних установ.

Серед таких людей варто відзначити родини Ханенків, Терещенків, Тарновських, Штейнгелів, П. С. Уварову, М. Ф. Біляшівського та інших. У статті йде мова, про засновника музею історії Волині в с. Городок, Рівненського повіту, барона Ф. Р. Штейнгеля та науково-просвітницьку діяльність вказаної установи.

Започаткування музейної справи, було вагомим кроком у розвитку та популяризації знань про історичну науку, що в свою чергу підвищувало освітній та культурний рівень місцевого населення. У цей час переважна більшість вітчизняних музеїв зосереджувалась при церковних закладах і мала відповідний напрямок своєї діяльності.

Протягом 1899–1901 рр. у журналі «Київська старовина» існував спеціальний розділ під назвою «Археологічний літопис Південної Росії».

Через невеликі обсяги, цей відділ носив характер лише обмеженої хроніки. У період з 1903 по 1905 рр., «Археологічний літопис Південної Росії» існував як окреме, самостійне видання. У часописі широко висвітлювалися археологічні розкопки, збори історичних гуртків, охорона та збереження пам'яток старовини та діяльність музеїв. Досить детально висвітлювалася

діяльність Городецького музею. Цікавим є той факт, що співзасновником та організатором роботи музею, був головний редактор та засновник «Археологічного літопису Південної Росії» М. Ф. Біляшівський.

В кінці 1898 р. бароном Ф. Р. Штейнгелем були проведені розкопки могильника біля с. Студинки, Рівненського пов., Волинської губ., з метою поповнення антропологічного та археологічного відділів Городецького музею, власником якого він був. Могильник був розташований на підвищенні та складався з 20 курганів. На початок 1899 р., кількість курганів значно зменшилась через інтенсивне розорювання земель. Ф. Р. Штейнгелю вдалося розкопати п'ять. Кургани, як і увесь могильник належав до язичницької слов'янської епохи. Поховання здійснювалися у досить глибоких ямах, тіла знаходились в трунах. У деяких випадках зустрічалися подвійні поховання. Могили виявилися бідні за своїм змістом: біля кісток були знайдені лише дрібні рештки кераміки, примітивні прикраси у вигляді мідних кілець та сережок, частини якогось залізного предмету та шматок орнаментованої кістки, ймовірно від гребінця; характерною особливістю цього могильника було те, що, окрім поховань, на верхніх частинах курганів часто зустрічалися хаотично розкидані кістки інших скелетів [1, с. 30–31].

Загалом протягом 1898 року, всі відділи музею значно поповнили свої збірки новими експонатами. Найбільше надходжень було в археологічному відділі – додалося близько 350 експонатів. Основна маса предметів, які надійшли, відноситься до кам'яного віку: кам'яний молот та інші предмети з кургану біля м. Заслав; різні крем'яні, кам'яні та глиняні предмети зі стоянок та майстерень біля м. Коростень, сс. Швабів, Васькович, Збранок, Красносілки, Папірні, Овруцького пов. Особливо цікавою була велика посуда зі стоянки біля с. Папірки, кам'яні знаряддя, знайдені біля с. Зубковичі, Овруцького пов., крем'яні та кам'яні знаряддя з майстерні біля с. Будеража, Дубенського пов., кам'яні знаряддя праці з курганів біля с. Горбова, Новгород–Волинського пов., діоритова сокира, знайдена біля с. Золотієва, Рівненського пов., та велика збірка предметів із майстерні в с. Городок, Рівненського пов. До язичницької слов'янської епохи належали предмети з розкопок курганів біля м. Заслава – срібні вислі кільця, залізні цвяхи, фрагменти посуду. Відносно небагато надійшло предметів великокняжої доби – вони взагалі на Волині зустрічалися досить рідко. До них належали ціла колекція з майстерні шиферних прясел, яка знаходилася в урочищі Коптівський Ліс біля с. Копчівщини, Овруцького пов., ця колекція дала зразки послідовної обробки шматків шиферу в прясла, крім цього ще є кілька предметів, як наприклад шиферний хрестик–натільник, скляні браслети та буси – з урочища Богдихів біля с. Збранки, Овруцького пов. та половина мідного складного хреста з с. Оржева, Рівненського пов. До литовського періоду можна віднести стальну кольчугу, виорану біля Луцька та кілька монет зі скарбів. До пізнішого часу відносяться – залізний кований хрест (першої половини XVIII ст.) із дзвіниці однієї з церков м. Чуднова, Житомирського пов., та стальний нагрудник з такими ж рукавицями, знайдені під підлогою одного із старовинних будинків у Рівненському пов. Нумізматична колекція Городецького музею складалася виключно з монет, знайдених у вигляді скарбів. За 1898 р., монетні надходження були з 8 скарбів: литовські монети (з кінця XIII по XVI ст.) зі скарбів в сс. Полганові,

Баківцях, Семеренках – Луцького пов. та в с. Солотвині, Ковельського пов.; польські, пруські та австрійські (XVII та початку XVIII ст.) – в м. Аннополі, Острожського пов. та в сс. Шпанові, Рубчі та м. Степані, Рівненського пов.

Городецьким музеєм Волинської губ. барона Ф. Р. Штейнгеля була придбана велика партія кам'яних знарядь з Кременецького та Дубенського повітів [1, с. 32–33].

Літом 1899 р. Городецький музей зібрав невелику екскурсію як для загального ознайомлення з краєм, так і з метою пошуку колекцій для музею. В екскурсії, на чолі якої знаходився власник музею, прийняло участь 10 осіб, які розподілили між собою обов'язки. Одна група займалася збором природно–географічної колекції, а інша – записувала народні пісні, причому використовувався фонограф, який на той час був дуже рідкісним обладнанням, а також проводилися археологічні дослідження та розвідки. Екскурсію була охоплена частина Рівненського та Луцького пов., як перехідна між Поліссям і як та, що становила собою глухе Полісся. Ось список місцевостей, через які, рухаючись від села до села, пройшли екскурсанти: с. Пересопниця, с. Білів, с. Жуків, м. Клеван, м. Деражно, м. Степань, с. Корост, с. Кречильськ, с. Німовичі, с. Городець, с. Великі Цепцевичі, м. Березниця, с. Кураш, с. Орваниця, с. Берест, м. Домбровиця, с. Селець, с. Лютинськ, м. Висоцьк, Річиця, Удрицьк.

В «Археологічному літописі Південної Росії» був поданий короткий звіт цієї екскурсії. У розпорядженні екскурсантів були фотоапарати, які зіграли велику роль при зйомці різних залишок пам'яток старовини, в основному старовинних будівель. Були зняті плани городищ біля населених пунктів Білеве, Городець, Кречильське, Степані. На цих городищах були проведені пробні розкопки. Найбільш багатим виявилось городище біля с. Кречильське, тут знайдені зразки залізного наконечника списа та бойової сокири княжої доби, а у валі городища відкрита велика кількість поховань.

Пробні розкопки курганів були проведені біля с. Пересопниця та Теклюковці–Луцького пов. Пересопницькі кургани відомі по розкопках пані Мельник, поховальний тип там вже був відомий Кургани біля с. Корості невеликі – близько 1–2 м. у висоту, та діаметром у 30 м. Скелети були знайдені майже на рівні ґрунту, голови направлені на захід, кістки дуже погано збережені, бо кургани наспані з піску, біля кістяків знайдена невелика кількість залізних предметів. В могильнику біля с. Городець висота курганів складає 1,5 м., скелети також на рівні ґрунту, знаходились в трунах. Зі знайдених предметів звертають на себе увагу пояси, які склалися з бронзових орнаментованих блях та пряжок. В одному кургані біля с. Теклюковки, були знайдені обручі та дужки від відра. Також на лівому березі р. Горині, між Лютинськом та Висоцьким була відкрита стоянка кам'яного віку [2, с. 208–210].

10 липня 1900 р. в Городок повернулася екскурсія на чолі з бароном Штейнгелем в Житомирський, Овруцький та частково Новгород–Волинський пов.: преді. Гоголівка, кол. Піщанка, с. Троковичі, с. Великі Горбаші, м. Черняхів, кол. Андріїв, с. Топорища, с. Селець, с. Кам'яний Брід, с. Рудня Борова, с. Ковалі, урочище Веселівка, кол. Лісовщина, м. Ушомир, с. Ушиця, с. Білка, с. Баскаки, с. Расне, с. Бараші; в Овруцькому пов.: с. Мотильне, м. Коростень, с. Шатрище, с. Немирівка, с. Ходаки, с. Татарановичі, с. Сарновичі, хут. Тартак, с. Закусили, с. Селець, м. Нерадичі, с. Ласка, с. Кацовщина, с. Раковщина, с. Яцковичі, м. Овруч,

с. Шоломки, с. Жуки, с. Збрадки, с. Бондарі, Рудня Патирня, м. Норинськ, с. Веледники, Рудня Мощаниця, с. Полче, с. Лугини, с. Литки; в Новгород–Волинському пов.: с. Андріївці, м. Новгород–Волинський, с. Пилиповичі, с. Дідовичі, м. Корець. Завдяки великій кількості відвіданих місць, визначився і характер екскурсії: це були розвідки, які дали позитивні результати. Всі відвідані місця зареєстровані, відмічені та фотографовані.

Археологічною секцією (бар. Ф. Р. Штейнгель, І. С. Абрамов, Н. К. Рекс, Є. І. Корнілович) зняті плани городищ: в м. Коростені, м. Ушомирі, м. Норинські та с. Топорищі; крім Ушомирського городища, в інших були проведені пробні розкопки, в результаті яких з'явилася невелика колекція кілечок, прясел, бус, черепків і т.д., по яких можна визначити епоху та приналежність городищ. Ця збірка була доповнена купівлею предметів у селян із випадкових знахідок в цих городищах [3, с. 163–165].

На основі цієї екскурсії, в 1902 р., Я. В. Яроцький в 1902 р. видав книгу: «К топографии г. Овруча в эпоху до второй половины XVI века» [4, с. 76].

Як бачимо, за вказаний період, Городоцький музей барона Ф. Р. Штейнгеля провів значну роботу по наповненню власних фондів експонатами. Було здійснено величезні кількості археологічних та етнографічних розвідок, які охопили собою велику територію Полісся.

Список використаних джерел

1. Археологическая летопись Южной России за 1899 г. – К., 1899. – №2. – С.23–35.
2. Археологическая летопись Южной России за 1899 г. – К., 1899. – №12. – С.200–213.
3. Археологическая летопись Южной России за 1900 г. – К., 1900. – №9. – С.159–170.
4. Археологическая летопись Южной России за 1903 г. – К., 1903. – №1. – С.1–77.
5. Гуржій І. О. До проблеми збереження історичних колекцій видатних постатей (особиста бібліотека барона Ф. Р. Штейнгеля та її доля) / І. О. Гуржій // Гуманітарний вісник. Сер.: Історичні науки. – 2014. – Число 21, Вип.5 (2). – С.178–186.
6. Кожухар Л. Український інтелігент другої половини XIX – початку XX століття: криз призму приватного життя / Л. Кожухар // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – 2013. – Вип.1 (1). – С.86–100.
7. Кузьміна І. В. Благодійництво як спосіб життя Федора Штейнгеля / І. В. Кузьміна // Сторінки історії: зб. наук. пр. – 2012. – Вип.34. – С.200–213.
8. Марчук О. О. Культурно–просвітницькі традиції Волині та їх упровадження в сучасний освітній процес / О. Марчук // Нова пед. думка. – 2009. – №3. – С.17–19.
9. Миронець Н. Р. Епістолярна спадщина Ф. Р. Штейнгеля у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело його життя та діяльності / Н. Р. Миронець // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2002. – Вип.7. – С.32–41.
10. Миронець Н. Р. Бібліотека барона Ф. Р. Штейнгеля як науково–дослідний відділ Городоцького музею Волинської губернії / Н. Р. Миронець // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2003. – Вип.8. – С.190–200.
11. Миронець Н. Р. Барон Ф. Р. Штейнгель – представник волинської гілки російсько–німецької родини Штейнгелів / Н. Р. Миронець // Українська біографістика. – 2005. – Вип.3. – С.112–124.
12. Таран О. Волинь у народознавчих дослідженнях Федора Вовка / О. Таран // Етнічна історія народів Європи. – 2001. – Вип.11. – С.69–72.

References

1. Arkheologicheskaya letopis Yuzhnoy Rossii za 1899 h. – K., 1899. – №2. – S.23–35.
2. Arkheologicheskaya letopis Yuzhnoy Rossii za 1899 h. – K., 1899. – №12. – S.200–213.

3. Arkheologicheskaya letopis Yuzhnoy Rossii za 1900 h. – K., 1900. – №9. – S.159–170.

4. Arkheologicheskaya letopis Yuzhnoy Rossii za 1903 h. – K., 1903. – №1. – S.1–77.

5. Hurzhii I. O. Do problemy zberezhennia istorychnykh kolektsii vydatnykh postatei (osobysta biblioteka barona F. R. Shteinhelia ta yii dolia) / I. O. Hurzhii // Humanitarnyi visnyk. Ser.: Istorychni nauky. – 2014. – Chyso 21, Vyp.5 (2). – S.178–186.

6. Kozhukhar L. Ukrainykyi intelihent druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia: kriz pryзму pryvatnoho zhyttia / L. Kozhukhar // Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seria: Istorii. – 2013. – Vyp.1 (1). – S.86–100.

7. Kuzmina I. V. Blahodiinytstvo yak sposib zhyttia Fedora Shteinhelia / I. V. Kuzmina // Storinky istorii: zb. nauk. pr. – 2012. – Vyp.34. – S.200–213.

8. Marchuk O. O. Kulturno–prosvitnytski tradytsii Volyni ta yikh uprovadzhenia v suchasnyi osvittii protses / O. Marchuk // Nova ped. dumka. – 2009. – №3. – S.17–19.

9. Myronets N. R. Epistolarna spadshchyna F. R. Shteinhelia u fondakh Instytutu rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho yak dzherelo yoho zhyttia ta dialnosti / N. R. Myronets // Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy. – 2002. – Vyp.7. – S.32–41.

10. Myronets N. R. Biblioteka barona F. R. Shteinhelia yak naukovo–doslidnyi viddil Horodotskoho muzeiu Volynskoi hubernii / N. R. Myronets // Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy. – 2003. – Vyp.8. – S.190–200.

11. Myronets N. R. Baron F. R. Shteinhel – predstavnyk volynskoi hilky rosiisko–nimetskoj rodyny Shteinheliv / N. R. Myronets // Ukrainka biohrafistyka. – 2005. – Vyp.3. – S.112–124.

12. Taran O. Volyn u narodoznavchykh doslidzhenniakh Fedora Vovka / O. Taran // Etnichna istoriia narodiv Yevropy. – 2001. – Vyp.11. – S.69–72.

Pavlyk O. V., postgraduate student SIHE «Pereiaslav–Khmelnitsky Hryhoriy Skovoroda State Pedagogical University» (Ukraine, Pereiaslav–Khmelnitsky), archeolog1988@gmail.com

Archeological studies by F. R. Shteyngely as a funds replenishment method of Gorodotsky museum

The question of article is the Gorodotsky museum of the baron F. R. Shteyngely funds replenishment at the end of the XIX century on the ground of witting represented in the «Archaeological Chronicle of the Southern Russia» magazine. The main sources of increasing artifacts to the museum are disclosed and the description of several of them is represented in this investigation, as well as regions of which artifacts arrived broad geography.

The Gorodotsky museum carried out archaeological excursions itself aimed more deeply to study history of Volyn and to enrich funds. On the basis of research the conclusion is drawn that receipts of artifacts in funds was from several sources: the archaeological excavation organized by F. R. Shteyngely, donations by locals and archaeological societies.

Keywords: artifact, display, museum, art patron, archeology, excavation, F. R. Shteyngely.

Pavlyk A. V., аспирант, ГВУЗ «Переяслав–Хмельницкий государственный педагогический университет им. Григория Сковороды» (Украина, Переяслав–Хмельницкий), archeolog1988@gmail.com

Археологические исследования Ф. Р. Штейнгеля, как способ пополнения фондов Городоцкого музея (по материалам издания «Археологическая летопись Южной России»)

Идет речь о пополнении фондов Городоцкого музея барона Ф. Р. Штейнгеля в конце XIX в., на основе сведений, представленных в журнале «Археологическая летопись Южной России». В исследовании раскрыты основные источники поступления экспонатов в музей и представлены описания некоторых из них, представлена широкая география местностей, из которых они поступали.

Городоцкий музей и сам осуществлял археологические экскурсии, которые имели целью более глубоко изучить историю Волини и обогатить фонды. На основе исследования сделан вывод, что поступления экспонатов в фонды было из нескольких источников: археологические раскопки, организованные Ф. Р. Штейнгелем, пожертвования местными жителями и археологическими обществами.

Ключевые слова: экспонат, коллекция, музей, меценат, археология, раскопки, Ф. Р. Штейнгель.

* * *